

"Vabergsforten" – de första moderna befästningarna

De flesta TIFF-läsarna (alla?) har någon gång besökt Karlsborgs fästning men hur många känner till den framskjutna fästningsdelen Vaberget? I serien Sveriges Militärhistoriska Arv (SMHA) är det nu dags för ett besök i Vabergsforten förmedlat av Torsten Ekvall.

Text och foto: Torsten Ekvall, SMHA

Om en idag undänskymd plats, som spelade en viktig roll under slutet av centralförsvarsperiodens 1800-tal och början av 1900-talet berättar Torsten Ekvall som är f d S 2-officer och vid behov äventyrsguide på plats. Göta signalregemente (S 2) verkade mellan åren 1944-97 under olika organisation och benämningar. Under åren 1961-97 var S 2 lokaliserat till Karlsborg.

Ingång till södra fortet.

90 år, men något fasansfullt händer år 1808-09! Tzar Alexander anfaller svensk/finnsk mark, ett krig som slutar med förlusten av Finland och Åland.

Nu är goda råd dyra! Huvudstaden Stockholm ligger inte mitt i Sverige utan lätt åtkomlig för fienden från öster. *Tar man huvudstaden, tar man landet!*

Riksdagen beslutar att bygga en central förrådsfästning samt två operativa fästningar i hjärtat av landet, vid Vättern. Pengabrist stoppar de två operativa fästningarna och Wanäs fästning, som idag heter Karlsborgs fästning, blir även en reträttplats för guldreserven och riksdag/regering. Det är nu upprinnelsen till uttrycket "Sveriges reservhuvudstad" för Karlsborg myntas.

Bygget, som startar 1819 och

beräknas till 10 år, kommer att ta avsevärt längre tid än beräknat och kantas av många problem. Artilleri med ammunition utvecklas avsevärt under tiden, kommunikationerna förändras/förbättras, grovarbetskraften – fångar från svenska fängelser – rymmer oupphörligen och anslagen är minimala.

Fästningen är byggd för försvar mot äldre vapen. När det moderna artilleriet utvecklas tvingas försvarspositionerna att framflyttas. Det innebär att ett antal mindre fort skall byggas ca 5 km framför fästningen. Där ingår bl a Vaberget, en bra plats att "gräva ned sig" för försvar, och även hindra fienden att ta berget för spaning och eldgivning mot fästningen.

Byggstarten

Det krävs många möten innan första spadtaget, eller rättare sagt första

14 FÄSTNINGSMUSEUM
KARLSBORG

15 GARNISONSMUSEET
SKÖVDE

16 AEROSEUM
GÖTEBORG

17 MUSEUM
GÖTEBORG

20 MUSEUM
GÖTEBORG

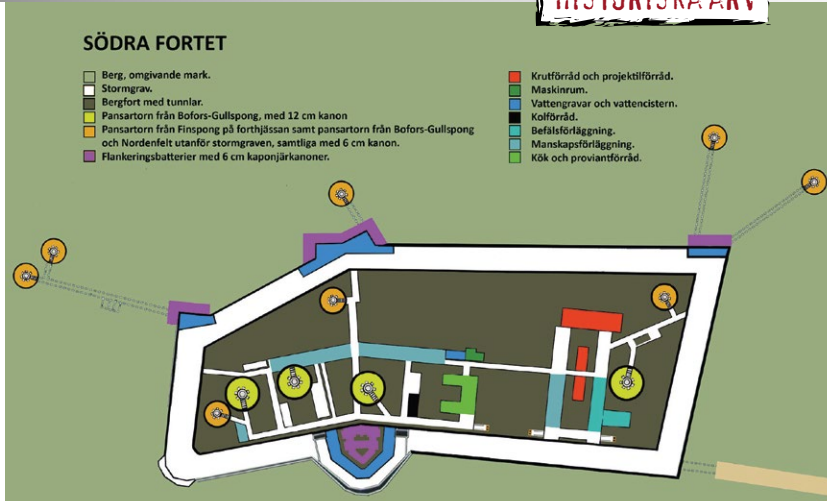
Varför byggs fortet?

Året är 1719. Ryssland anfaller svenska ostkusten och är nära att ta Stockholm. Ett bryskt uppvaknande för svenska folket.

Efter den händelsen är det lugnt i

Kartvy över fästningssystemet.

Plan över Södra fortet.

sprängsalvan hörs 1889 från *Södra fortet*. Sprängning av fortgraven (= torrgrav) samt innerutrymmen tar fyra år och kommer att bli världens första, i berg insprängda fort – erfarenheter som senare kommer att bli till stor nytta. Ca 50 000 m³ berg sprängs bort med dynamit och används bl a som utfyllnad i terrängsvackor runt fortet. I fortkärnan sprängs rum för logement, ammunitionsförråd, kök, maskinrum och kommandant. *Norra fortet* börjar byggas 1899 enligt samma princip som Södra fortet, storleksmässigt lite mindre.

Tidig vy över Södra Fortet.

Som komplettering till fortartilleriet byggs utanför båda fortet sex annexbatterier. För att avvärja anfall under mörker monteras strålkastare på fortens tak och en 400 m lång strålkastarbanan på räls byggs, bl a för att "blända" eventuell anfallande trupp!?

För att skydda själva Vaberget planeras vid nedre gördeln (= bergets fot) sex infanteriskansar. Tre byggs fredsferdiga, dvs de skulle kompletteras i krig.

För att få upp den tunga materielen till bergplatån på 220 m höjd, bl a 3,5 ton tunga kanoner med

skottvidder upp till 8 000 m, byggs kanonbacken 1912. Det blir en smal och brant väg, delvis utsprängd i bergsbranten. Oxvandringar, dvs spel med kedjor, dragna av oxar anläggs för att dra upp tung materiel. Senare en populär skidbacke för 1950-talets ungdomar.

Faktauppgifter

Inför byggandet: Kommittéer 1861, 1867 och 1875 resulterar inte i några åtgärder. Rekognosering genomförs på plats 1880 och nu beslutas att bygga tre fort, men bara två byggs. Prioritet: Södra fortet. 1888 års riksdag anslår 50 000 kr till byggstarten och överste Elliot får uppdraget.

Kvinnor kan! 9 april 1884 bildar 142 kvinnor, med överstinnan Lotte Bruno i spetsen, *Svenska Qvinnoföreningen för Fosterlandets försvar*. Målet att insamla 100 000 kr nås 1892. En stor summa överlämnas för inköp av 3 pansartorn samt mark på Vaberget, resten överlämnas till Bodens fästning. Byggår 1889-1902 med förebilder från Tyskland och Frankrike. Besättning ca 200 man. En ångmaskin genererar el och lyse, värme genom kaminer – dock i för litet antal. Kommunikation med yttvärlden genom telefoni. Taket täcks från början med jord, gräs och senare trädplantering, dock med svåra vatten- och fuktskador som följd. Bekläs efter det med betong och till sist, 1944, med korrugerad plåt.

Bestyckning: På taket fyra 12 cm kanon samt tre 6 cm kanon i höj- och sänkbara torn samt två eldledningsplatser. Omedelbart utanför fortgraven fem platser med en 6 cm kanon i varje, alla under pansarku-

poler. Kanonerna levereras från Finspång och Bofors.

Norra fortet: Byggår 1899-1909. Be-träffande el, värme kommunikation m m enligt Södra fortet. Vid täckning av forttaget används från början betong. Besättning ca 200 man.

Bestyckning: På taket fyra kanoner och omedelbart utanför fortgraven två platser, alla med en 6 cm kanon. Endast en eldledningsplats på taket. I övrigt samma principer som på Södra fortet.

6 annexbatterier på "övre gördeln": Byggår 1890-1904.

Som förstärkning byggs utanför fortet sex batteriplatser i granit-skydd, tre för kanoner (för flackare partier) och tre för haubits (för branta partier). I varje batteri grupperas fyra pjäser, 12 cm kanoner respektive 16 cm haubits, totalt 24 pjäser.

Strålkastare/Strålkastarbanan: I slutet av 1800-talet blev det modernt att belysa stridsfält. Inköp planeras till båda fortet, 1904 planeras för strålkastare med en diameter på 60-110 cm (belyser terräng upp till 4 000 m). För att komplettera fortens strålkastare byggs söder om Södra fortet en rälsbana, ca 400 m lång, mot farligaste anfallsterrängen. En vagn med en strålkastare kunde inta olika positioner. Kablar sprängs ned i marken för elanslutning från fortet.

Infanteriskansar: Skulle besättas av ett kompani (ca 200 man), beväpnade med gevär och faskinkniv samt två 7 cm kanoner. De tre södra skansarna fredsbyggs, de övriga vet man bara platserna för.

Faskinkniven skulle användas till att göra faskinknippen (risbuntar ca ½ m tjocka, tre-fyra m långa) som >>>

Här ses stormgrav i Södra fortet och ingången till själva fort-kärnan. Med lokal guide finns möjlighet att gå in i Södra fortet.

takläggning på de nedgrävda gångarna och som golv i värnen.

Vad hände sedan?

Forten samt annexen bestyckas och görs färdiga att användas. Provskjutningar äger rum, den sista stora 1921. Då skjuter man i sex omgångar under 14 dagar från Vaberget och Karlsborgs fästning. Ett fyrverkeri som heter duga!

Efter nedläggningen 1927 monteras pjäser ned och läggs i närliggande förråd. Tornbrunnar gjuts igen. Efter en tid skickas bl a kanonrör till Milo ÖN (Bodens fästning) och Gotland. Alla torn skrotas 1943-45. Forten blir krigsförråd. Sedan 1980-talet står fortet tomta och förfallet har tagit överhand. Skogen växer igen, det är ibland svårt att hitta i terrängen. Stormar går hårt åt en del objekt.

Guidningar på berget har sporadiskt gjorts av lokala guider (bl a av mig), tidvis med besök inne i Södra fortet. I skrivande stund finns ingen plan att bevara eller renovera anläggningarna!?

Hur ser det ut idag

Västra Vätterleden, en vandringsled i Västra Götaland, går bl a upp på Vaberget och förbi fortet. Den är väl utmärkt och det finns informations-skyltar på några ställen. Om du först passerar turistbyrån i Karlsborg kan du för en billig penning få en bra karta med lite information och his-

torik. Utsiktsplatsen Klinten på 200 m-nivån ger en fantastisk utsikt över Bottensjön och Vättern. Här kan man ana svensk militärs oro för att en fiende skulle ta Vaberget! Västra Vätterleden är lång, men som privatperson kan man med bil eller cykel ta närmaste vägen till Vaberget. Gå runt och fascineras av den drygt 120 år gamla byggkonsten och se på den hänförande utsikten. Skiner solen, glöm inte kaffekorgen.

Kuriosa

1. Det ryktas att en tunnel är grävd under Bottensjön från Vaberget till fästningen (avstånd ca 5 km). Det är en skröna! Endast en telefonledning är lagd på sjöns botten.
2. Vi som kan vår svenska historia vet att fästningen (och Vaberget) aldrig anfällits av en fiende. Men övat och provskjutit, både från och mot platserna, har vi gjort. Det finns dokumenterat. På Vaberget gjordes även ett förlägningsprov 18-28/9 1908. Soldater och befäl (123 + 14) inkvarterades i logementen. Man kollade temperatur, som gick ned till +12 °C några timmar på natten, liksom åtgång på ved, kol, olja, mat och vatten. Det konstaterades att ingen blev sjuk eller fick cellskräck. I ett PM kan läsas: *"Efter provet anges att soldaterna voro muntra och glada!?"* Är detta manne hela sanningen? Det tvivlar jag på!

Stormgrav med trupp, vid tiden.

Sammanfattning

Karlsborgs fästning är sedan 2006 Statligt Byggnadsminne (SBM) och har guideturer för alla åldrar. Du kan fritt promenera innanför fästningsvallarna, norr slutvärnet. Turistbyrån ger dig allt inför fästnings- eller fortbesöket. Även Fästningsmuseet har en utställning om Vaberget. Läs också i boken "Karlsborgs fästning och Vabergets historia" av K von Kartaschew. Passa på att besöka Forsviks Industriminnen och Tivedens Nationalpark strax norr om Karlsborg, när du ändå är i området. Välkommen! ■

KONTAKTUPPGIFTER

Gå in på www.vastsverige.com/karlsborg och du finner länkar till fästningsmuseet, Forsviks bruk, Tiveden, Karlsborgs turism och mycket mer.

Till Torsten Ekvall direkt;
the.ekvall@gmail.com

www.vastsverige.com/karlsborg

www.forsviksbruk.se

the.ekvall@gmail.com

www.fastningsmuseet.se

www.tiveden.se